

A RÓMAI- ÉS TÖRÖK KORI FÜRDŐEMLÉKEK HATÁSAI NAPJAINK FÜRDŐKULTÚRÁJÁRA

INFLUENCES OF ROMAN AND TURKISH BATHS ON TODAY'S BATH CULTURE

Hadházi Viktória

ÖSSZEFOGLALÁS

Mára mindenki számára elérhetővé vált az utazás, ami évekkel ezelőtt privilégiumnak számított. A turizmus jelentős mértékben járul hozzá a gazdaság élénkítéséhez és a munkahelyteremtéshez mind nemzetközi, mind hazai szinten.

A turizmuson belül az egészségturizmus – mely magában foglalja a wellness- és a gyógyturizmust, és a hozzájuk tartozó különböző területeket – egyre jelentősebb szerepet játszik napjainkban. Ugyanis az élményszerzés mellett a rekreáció is meghatározó tényező a fürdő felkeresése során. Magyarországon a wellness turizmus egyik építő eleme az évezredek fürdőkéltúra a történelmi fürdőkkel. Kutatásom során fontosnak tartottam bemutatni, hogy a történelmi múlttal rendelkező fürdők hogyan tekintenek a múltjukra, és ez mennyire jelenik meg a kommunikációjuk során és a kínált szolgáltatási elemekben.

A szakirodalmi feldolgozás során bemutatásra került a római és a török fürdőkéltúra kialakulása, amely később hazánkban is megjelent. Az első fürdők Aquincum területén épültek meg a II. században, amely nem csupán a tisztálkodásra, hanem a társas kapcsolatok ápolására is szolgált. A török megszállással egy másik kéltúra is megjelent az országban. A törökök nagyrészt a római fürdők épületeinek felépítését és bizonyos esetekben magát az épületet vették át és használták tovább.

A beérkezett válaszok alapján megállapítottam, hogy a tradicionális fürdőkéltúra napjainkban jelen van a megkérdezett fürdők kínálatában, valamint a hagyományos török fürdőzési szokások ma is élnek, azonban ezeket jobban meg lehetne ismertetni a fürdőlátogatókkal is.

Kulcsszavak: egészségturizmus, történelmi fürdő, fürdőkéltúra

ABSTRACT

Today, travel, which was a privilege many years ago, became accessible to everyone. Tourism is a major contributor to economic recovery and job creation at international and domestic level.

Within tourism, health tourism - which includes wellness and spa tourism and its various fields - is playing an increasingly important role today. In addition to gaining experience, recreation is also a determining factor when visiting the spa. One of the building blocks of wellness tourism in Hungary is the millennial bath culture with its historical baths. In my research, I found it important to present, in the case of spas with a historical past, how they look at their past, how it appears in their communication and in the services offered.

In the course of the literature review the Roman and Turkish bath culture was introduced, which later appeared in Hungary too. The first baths were built in Aquincum in the 2nd century, which served not only for sanitation but also for social relations. With the Turkish occupation another culture appeared in the country. The Turks largely took over the design of the buildings of the Roman baths and, in some cases, continued to use the buildings.

Based on the answers received, I found that the traditional bathing culture is present in the offer of the surveyed spas today, and the traditional Turkish bathing habits are still exist, but these could be better introduced to the spa visitors.

Keywords: health tourism, historical bath, bath culture

BEVEZETÉS

A turizmus a világ egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági ágazata (EUROSTAT, 2018). A legfrissebb eredmények azt mutatják, hogy a turizmus a világ GDP-jének – multiplikátor hatásokkal együtt – 10,4%-át adja és több mint 319 millió munkahelyet biztosít (WTTC, 2019). Magyarországon a turizmus GDP-hez való közvetlen (6,8%) és közvetett hozzájárulása (10,7%) is emelkedett 2018-ban, továbbá a turisztikai ágazatokban betöltött állások száma is tovább bővült, a nemzetgazdasági foglalkoztatottság 13,2%-át adta a turizmus (MAGYAR TURISZTIKAI ÜGYNÖKSÉG, 2019).

Európa vezető egészségutisztikai desztinációi között Magyarország is előkelő helyet foglal el. Nagyban köszönhető az ásványi összetevőkben gazdag termálvizek széles választékának és az erre épülő magas színvonalú turisztikai infrastruktúrának, melyek biztosítják az ország versenyképességét (MICHALKÓ – RÁTZ, 2011). Az egészséges életmód elterjedésével az egészségutizmus termékeinek igénybevétele elengedhetlenné vált az emberek számára, emellett a feltöltődésre és egészségmegőrzésre épülő wellness turizmus térhódítása is egyre lendületesebb. Napjainkban Magyarországon specializálódott a wellness szolgáltatások kínálata, ez kifejezetten előnyös a szolgáltatók számára, akiknek termékeik, ezáltal egyedi értékesítésű terméként jeleníthetők meg a piacon, ilyenek például a római- és török fürdők, melyek mai napig őrzik a római és török kori fürdőzés hagyományait (KÖNYVES et al., 2013).

A Római Birodalom hódítói az időszámításunk előtti I. század utolsó évtizedeiben érkeztek a mai Dunántúl területére. A fürdés szokása a provinciákban a római civilizációval együtt terjedt el, amit fürdőkultusznak is nevez a szakirodalom. A kifejezés arra utal, hogy nem lehet élesen különválasztani a higiénikus cselekvéseket, a rituális megnyilvánulásokat és a társadalmi kapcsolatok egyes formáit. A császárkori Rómában a fürdők a város kiválóan megtervezett és kivitelezett épületei voltak, amelyek az emberi igényeket a legnagyobb mértékben kielégítették. Megtalálhatóak voltak tornatermek, öltöző, fürdőző és olajozó helyiségek, a fürdő parkjában pedig sétacsarnokok, ahol előadásokat, felolvasásokat tartottak (PÓCZY – HAJNÓCZY, 1960).

A fürdő felépítését tekintve is egyedülálló építészeti megoldások születtek, a hideg vizes fürdőt egyesítették az izasztó kamrával, a gőzfürdővel. Így alakult ki folyamatosan az úgynevezett fürdőút, amely a fürdő gerincét képezte. Az útvonal a következőképpen alakult: frigidarium, tepidarium és caldarium, vagyis a hideg, langyos és meleg vizes termék sorozata. Egy római építésnek köszönhető a fürdőhelyiségek aláfűtése. Ez a technikai újítás egy lebegő padlózattal megoldott fűtőeljárást foglalt magába. A helyiségek kőlapokból készült padlózata tégl- vagy kőpillérek „lebegett”, a padló alatti járatokat átmelegítették a helyiséghez épített kemencék füstjével és tűzével. A falakon körbe elhelyezett üregek téglák biztosították a füst kiáramlását és a megfelelő szellőzést. A falak vastagsága és a megmaradt kazetta-töredékek is arra utalnak, hogy a fürdők termei boltozatosak voltak. (PÓCZY – HAJNÓCZY, 1960).

A magyarországi török kultúra Buda elfoglalásával 1541-ben alakult ki és egy majdnem 150 évig tartó korszak kezdődött el, amely sok területen formálta az embereket, az épületeket, de nyomot hagyott a gazdasági és kulturális életben is. A törökök megtelepedésével és vallásuk megjelenésével elkerülhetlenné vált a társadalmi és vallási épületek kialakítása a hódoltság területén, fokozatosan épültek a dzsámik, türbék és fürdők is (GERŐ, 1980). A török fürdők kialakulását nagyban befolyásolták a római birodalom provinciáinak fürdői, melyeket sokszor tovább használtak az adott településen vagy lemásoltak. Ebből is következhet, hogy a fürdőket szinte az eredeti állapotukban, elrendezésükben, vagy csak apró változásokkal használták a későbbiekben is (ROGERS, 1987).

Alapvetően két nagy csoportot különböztethetünk meg a török fürdők kapcsán, ezek az „ilidzsa” vagy „kalipcsa”, vagyis a hév-, vagy termálfürdők és a hamam, vagyis a gőzfürdők. Lényeges különbségük a fürdőknek a vízellátásukban és a fűtésükben gyökerezik. Sok hasonló-

ság található azonban az épületek alaprajzaiban és helyiségeinek beosztásaiban. A római fürdők felépítéséhez hasonlóan itt is megtalálható egy előcsarnok, egy előtér vagy átmeneti helyiség és egy fürdőhelyiség. Az átmeneti helyiség követi az előcsarnokot, amely a római fürdők felépítésében a tepidáriumnak vagyis a langyos helyiségnek felel meg. Az előcsarnokban már a mosakodások is történtek, ezért a helyiség megvilágítása apró nyílásokon történt a kupolákon keresztül, ezek a nyílások rendszerint hatszög keresztmetszetűek voltak. A következő a meleg helyiség, amit caldariumnak neveztek a rómaiak, a törökök pedig hararaként ismernek. A harara egy nagyobb, négyzet alapú helyiség, amelyet kupola fed, amelyen szintén hatszög keresztmetszetű nyílások biztosították a fény beáramlását, a kupola közepén található nagyobb nyílás pedig a keletkezett gőz elvezetésére szolgált (GERŐ, 1980).

A hasonlóságok után itt figyelhető meg lényeges különbség a két csoport között. Ugyanis az ilidzsa hararájának ebben a helyiségében található egy nagy, nyolcszög alapú, többnyire többlépcsős medencét. Az ilidzsák nem csak a tisztálkodást szolgálták, mivel már az ókorban is ismerték a gyógyvizek pozitív hatásait, ezért kifejezetten ajánlott volt több időt eltölteni a vízben. Ezzel szemben a hamam hararájában medence helyett egy szintén nyolcszögletű márvány emelvény található, amelyen különböző masszázsokat végeztek. Az ilidzsák jellemzően ott épültek, ahol elérhető közelségben volt a hőforrás, amely biztosította a medencék vízellátását. A meleg vizet agyagcsövek szállították az épületekbe. Ilyen vízvezeték maradványokat találtak a mai Rác és Rudas fürdő egyes részein, valamint majdnem egy teljesen összefüggő hálózatot a Király fürdőben (GERŐ, 1980). Számos szakirodalom foglalkozik azzal, hogyan élnek tovább a múlt hagyományai napjainkban ugyanis az országban található termálvízkinccs gyógyítási, tisztasági vallási és társadalmi használata minden időben jelen volt uralkodótól, járványoktól és vallásoktól függetlenül (LÖVEI-KALMÁR, 2018).

Kutatásom középpontjába ezért a szolgáltatók, a fürdők történelmi múltjához és a fürdőkulturához való viszonyulásának a vizsgálata került. Kutatásom során kiemelten öt fürdővel foglalkoztam, amelyek közül Budapesten található a Római Strandfürdő, a Rudas Gyógyfürdő, a Király Gyógyfürdő, az Irgalmasok Veli Bej fürdője, valamint Egerben található az egyetlen ma is működő vidéki fürdő, amely őrzi a hagyományokat az egi Török Fürdő.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Vizsgálatom alapját azok a hazánkban ma is működő gyógy- és termálfürdők adták, amelyek rendelkeznek római vagy török múlttal és hagyományokkal. Kutatásom során egyrészt szekunder forrás- és adatfeldolgozást, másfelől primer kutatást végeztem. Szekunder vizsgálatom folyamán hazai és nemzetközi adatbázisokban, statisztikai adatgyűjtést és folyóirat keresést valósítottam meg (KSH, WTTC, Matarka, Sciencedirect). Primer kutatásom során kérdőíves megkérdezést, valamint mélyinterjút alkalmaztam. A kérdőív főként zárt kérdéseket és Likert-skálát tartalmazott, arra voltam kíváncsi elsődlegesen mely korosztályok adják az általam vizsgált fürdők vendégkörét, a fürdő történelme és a tradicionális fürdőzési szokások mennyire vannak jelen a fürdő által kínált szolgáltatásokban, az épület felépítésében, a belső terek kialakításában, valamint a honnan érkeznek a fürdőlátogatók.

Egy egyetemi tanulmányi kirándulás keretein belül márciusban lehetőségem nyílt az egi Török Fürdő egyik alkalmazottjával személyes interjút készítenem, aki körbevezetett a fürdőben, bemutatta a fürdő felépítését is. A többi fürdőt emailben kerestem meg és egy online kérdőív kitöltésére kértem őket, azt feltételezve, hogy ebben a formában jobb lesz a válaszadási arány. Az egi fürdő mellett további két fürdő is reagált a megkeresésemre, a Király Gyógyfürdő és a Rudas Gyógyfürdő a számukra elküldött online kérdőívet töltötte ki, így a minta alacsony elemszáma (három fürdő) miatt kvalitatív elemzést végeztem.

EREDMÉNYEK

A következőkben a Király Gyógyfürdő és a Rudas Gyógyfürdő online kérdőívre adott válaszai, valamint az egri Török Fürdőben a mélyinterjú alkalmával rögzített válaszok kerülnek bemutatásra (*J. táblázat*). A rendelkezésemmre álló visszajelzések alapján megállapítható, hogy a Rudas fürdőt és az egri Török Fürdőt jellemzően a 31 és 40 év közötti korosztály látogatja, míg a Király fürdőt inkább a 60 év feletti vendégek részesítik előnyben.

Mindhárom fürdő esetében elmondható, hogy hétvégeente magasabb látogatószámmal üzemelnek, mint a hét többi napján. Szintén magas a vendégek száma a téli hónapokban, mindannyian megemlítik a decembert, de ezen kívül a Rudas fürdő és az egri Török Fürdő a januári, februári és novemberi hónapokat is kiemeli, amikor átlagon felüli a látogatottság, ezzel szemben egyetértés mutatkozik abban is, hogy rendszerint júliusban veszik igénybe a legkevésbé a fürdők szolgáltatásait.

Ami a fürdőben eltöltött időt illeti, a Király és az egri Török Fürdőben 2–3 órát töltenek jellemzően az odalátogatók, a Rudas fürdőben pedig egy kicsivel többet, 3–4 órát. Mivel mind a három fürdő rendelkezik gyógyvízzel, így Országos Egészségpénztári Támogatással részt tudnak venni a kezeléseken a betegek.

A következő kérdéscsoport a fürdők történelmi emlékeire (mint például tradicionális fürdőzés, tematikus szolgáltatások) vonatkozik. A fürdő történelmi múltját mindhárom fürdő nagyon fontosnak tartja, és szerintük látogatóikat, a Rudas fürdő esetében nagyon, míg a Király és az egri Török Fürdő esetében már nem olyan nagy mértékben befolyásolja a fürdő kiválasztása esetén.

Szolgáltatások tekintetében a Király és Rudas fürdő kiemeli a termál medencefürdőt, mint legnépszerűbb szolgáltatásukat. A Rudas fürdőben már egyéb szolgáltatások is megjelennek, mint a wellness részleg, ahol a panoráma medencét is megtaláljuk vagy a Royal termál és a vizes masszázs. Az egri Török Fürdőben igazán kedveltek az autentikus masszázsok, mint az Arnaut pasa masszázs, ami egy tradicionális török masszázs/fürdetés, a Szulejmán masszázs, a Gül Baba Rózsakertje (hammam masszázs), valamint a vízi- és gyógytorna. A következő egy évben mindhárom fürdő tervez valamilyen felújítást, ami az épületek műemlék jellegének megőrzéséhez is hozzá fog járulni.

Ezután a történelmi múlt megjelenésére fókuszáltam, szerettem volna megtudni, hogy a fürdő múltja mennyire található meg a szolgáltatásokban, programokban, belső terek, medencék kialakításában és marketingben. A Király fürdőben a történelmi múlt leginkább a belső terek és medencék kialakításában, a Rudas fürdő esetében a szolgáltatásokban és a marketingjében, míg az egri Török Fürdőben a szolgáltatásokban, a programokban, a belső terek és medencék kialakításában és a marketingjében is megjelenik. Mindhárom fürdőben megjelennek a török épületek jellegzetességei.

Mivel a megkérdezett fürdők közül a Király és a Rudas fürdő Budapesten található, ezért elmondható, hogy a legtöbb látogató Pest megyéből érkezik. Az egri Török Fürdő vendégei Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Pest és Somogy megyéből is érkeznek. Külföldi országok tekintetében a kapott válaszok alapján megállapítható, hogy a Király és a Rudas fürdő is népszerű az Egyesült Királyságból, Franciaországból, Németországból és Olaszországból érkezők körében. Ezen kívül a Rudas fürdőt szívesen választják a Belgiumból, Hollandiából, Írországból, Svédországból, Oroszországból, Ázsia országaiból, Dél-Amerikából és az Amerikai Egyesült Államokból érkező vendégek. Az egri Török Fürdő vonzó az Ausztriából, Romániából, Szlovákiából és Szlovéniából érkezők körében, valamint kedvelik mind a Rudas, mind az egri Török Fürdőt a cseh és a lengyel látogatók.

1. táblázat: Szolgáltatók összehasonlítása

	Rudas Gyógyfürdő (Budapest)	Király Gyógyfürdő (Budapest)	Török Fürdő (Eger)
Látogatók életkora	- 31-40 év közöttiek	- 60 év felettek	- 31-40 év közöttiek
Leglátogatottabb hónapok	- Január - Február - November - December	- December	- Január - Február - Március - November - December
Fürdőben töltött idő	- 3-4 órát	- 2-3 órát	- 2-3 órát
Történelmi múlt hol jelenik meg	- Szolgáltatásokban - Marketingjében	- Belső terek, medencék kialakításában	- Szolgáltatásokban - Programokban - Belsőterek, medencék kialakításában - Marketingjében
Legnépszerűbb szolgáltatások	- Termálfürdő - Wellness részleg - Gőzkamra - Royal termál extra masszázs - Vizes masszázs	- Termál medencefürdő	- Arnaut pasa masszázsa (Török masszáz/s/fürdetés) - Szulejmán (tisza és erőteljes) masszázs - Gül Baba Rózsakertje (hammam masszázs) - Helva mézes masszázs - Vízitorna - Gyógytorna
Látogatók lakhelye (megyék szerint)	- Pest	- Pest	- Borsod-Abaúj-Zemplén - Hajdú-Bihar - Heves - Pest - Somogy
Fő küldő országok	- Belgium - Csehország - Egyesült Királyság - Franciaország - Hollandia - Írország - Lengyelország - Németország - Olaszország - Svédország - Oroszország - Ázsia országai - Dél-Amerika - USA	- Egyesült Királyság - Franciaország - Németország - Olaszország	- Ausztria - Csehország - Lengyelország - Románia - Szlovákia - Szlovénia

Forrás: Saját adatgyűjtés

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A személyes interjú és az online kérdőív válaszai alapján elmondható, hogy a megkérdezett fürdők fontosnak tartják, valamint úgy gondolják, hogy a látogatóikat is nagymértékben befolyásolja a történelmi múltjuk. A tradicionális fürdőzési szokások is részei a hagyományoknak, amelyet mind a Rudas Gyógyfürdő, mind az egeri Török Fürdő látogatói megtapasztalhatnak.

A Király Gyógyfürdő tematikus rendezvényekkel próbálja kihangsúlyozni a fürdő történelmét, ilyenek lehetnek a Magyar Fürdőkultúra Napján szervezett programok is, mint az idegenvezetés, vagy az autentikus dallamok megszólaltatása a fürdőzések során. Az ehhez hasonló tematikus programok kiemelhetnék és segítségükkel könnyebben megismerhetnék a fürdőlátogatók a tradicionális török fürdőzési szokásokat.

A tervezett felújítások is hozzájárulhatnak, hogy az épületben fellelhetőek legyenek a török múltra egyértelműen utaló medenceterek, termek korszerűsítése és karbantartása, melyek szintén teret biztosítanak a tradicionális fürdőzésnek. A török épületek jellegzetességei nagyban hozzájárulnak, hogy már az épület külsője alapján egyértelműen felismerhető legyen a fürdő épülete. Mind a három fürdő esetében megjelennek ezek a jellegzetességek, még abban az esetben is, ha az eredeti épület mellé egy újabb fürdőegység került felépítésre.

Mivel a megkérdezett fürdők fontosnak tartják a történelmi múltjukat, ezért próbálták ezt az általuk kínált szolgáltatásokban is megjeleníteni. A török medence mind a három fürdő esetében szerepel a kínálati elemek között, azonban az egri Török Fürdőben számos hagyományos masszázsszász (Szulejmán masszázs, Arnaut pasa masszázsa, Padisah testmasszázsa) és kezelés is igénybe vehető emellett. Emellett érdemes megemlíteni, hogy napjainkban elsődlegesen továbbra is a medenceszolgáltatások miatt keresik fel a fürdőket az oda látogatók.

Elmondásuk szerint a fürdők marketingjében is megjelenik a történelmi múlt. Az megkérdezett fürdők mindegyike rendelkezik saját honlappal, ahol kommunikálnak látogatóikkal, ezen a felületen lényeges, hogy mindig naprakész információkkal szolgáljanak, valamint a mobiltechnológia térnyerésének köszönhetően fontos, hogy a weboldalak mobilra optimalizáltak legyenek. Napjainkban már nem csupán a fiatalabb korosztály érhető el az internet segítségével, hanem az idősebbek is, akik a televíziós reklámok mellett, a közösségi média felületein is megszólíthatóak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- (1) EUROSTAT (2019): Tourism statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tourism_statistics#Tourism_expenditure:_highest_spending_by_German_residents, (letöltés dátuma: 2019.03.02.) (2) GERŐ GY. (1980): Az oszmán-török építészeti Magyarországon (dzsámik, türbék, fürdők). Akadémia Kiadó, Budapest, 174p. ISBN 963 05 1970 4. (3) KÖNYVES E. – MÜLLER A. – KÖDMÖN J. (2013): Az egészségturizmus fókuszai. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 249p. ISBN 978 963 318 317 5. (4) LÖVEI-KALMÁR K. (2018): A fürdőkultúra történelmi aspektusai Magyarországon, különös tekintettel a középkorra. In: Nortia. A Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tudományos kiadványa (szerk: Kovács E.), Ungvár pp. 14-24 <https://magyarkar-une.org/wp-content/uploads/2018/06/Nortia2018.pdf> (letöltés dátuma: 2020.01.15.) (5) MAGYAR TURISZTIKAI ÜGYNÖKSÉG (2019): A turizmus eredményei Magyarországon, <https://mtu.gov.hu/cikkek/a-turizmus-eredmenyei-magyarorszagon> (letöltés dátuma: 2019.09.03.). (6) MICHALKÓ G. – RÁTZ T. (2011): Egészségturizmus és életminőség Magyarországon, Fejezetek az egészség, az utazás és a jól(l)ét magyarországi összefüggéséről. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 179p. ISBN 978 963 9545 34 2. (7) ROGERS, M. (1987): A hódító iszlám. Helikon Kiadó, Budapest, 169p. ISBN 963 207 826 8. (8) SZ. PÓCZY K. – HAJNÓCZY GY. (1960): Római fürdők Budán. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 44p. (9) WTTC (2019): Economic impact 2019 World <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf>, (letöltés dátuma: 2019.10.07.)

SZERZŐ:

Hadházi Viktória

Ellátásilánc-menedzsment MSc szakos hallgató
Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar
hadhazi.viki97@gmail.com

A publikáció a 2019.11.13-án megrendezett DE GTK Kari Tudományos Diákköri Konferencián bemutatott pályamunka egy részének kivonata.